

V. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*Ольга Блашків, Любов Ковальчук
(Тернопіль)*

УДК 81'373.7:81'253=161.2+811.111

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

У статті досліджено основні способи перекладу фразеологічних одиниць з англійської мови на українську мову; виявлено, що відтворення фразеологізмів першотвору в перекладі здійснюється різними способами, виходячи із тієї ролі, яку вони відіграють, та враховуючи контекст, а також ідіому в кожному конкретному випадку; велика кількість фразеологізмів містить в собі власні назви і власні імена. Вибір адекватних шляхів перекладу зумовлюється походженням, функціонуванням та структурною будовою фразеологічних одиниць, що розглядаються у нерозривній єдності з їх стилістичними особливостями. Доведено, що однією з помилок перекладу фразеологічних одиниць є сприйняття фразеологізму у мові першотвору як вільного словосполучення із самостійним, прямим значенням слів-компонентів, що входять до його складу. Попри досить велику кількість відповідних лексикографічних джерел прослідковується недостатня база перекладацьких відповідників компаративної фразеології української та англійської мов, що ускладнює роботу викладачів іноземної мови та перекладачів. Перспективним видається подальше складання словників-довідників, методичних розробок та навчальних посібників з фразеології.

Ключові слова: *способи перекладу, проблема перекладу, фразеологізми, фразеологічні одиниці, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог*

Постановка проблеми. Англійська мова має тисячолітню історію. За цей час у ній накопичилася велика кількість фразеологічних висловів, які люди визнали вдалимими та влучними. Як в англійській, так і в українській мові існує велика кількість фразеологічних одиниць, які мають яскраве національне та емоційно-експресивне забарвлення і перекладаються на українську мову шляхом підбору адекватного еквівалента.

Актуальність нашого дослідження полягає в необхідності повного виявлення та всебічного вивчення способів перекладацьких трансформацій, використовуваних у перекладі фразеологізмів для досягнення адекватності. У процесі перекладу часто виявляється неможливим використати відповідність слів та словосполучень, які нам дає словник. У таких випадках звертаємося до трансформаційного перекладу, що полягає в перетворенні внутрішньої форми слова або словосполучення, або ж її повній заміні для адекватної передачі змісту висловлювання. Саме такі труднощі є причиною виникнення проблем, які, незважаючи на інтенсивність досліджень у фразеології, викликають постійний інтерес мовознавців.

Таким чином, актуальність даної теми зумовлена практичними труднощами, з якими зустрічаємось, перекладаючи англійськомовний матеріал з використанням фразеологічних одиниць.

Мета статті – дослідити основні способи перекладу фразеологічних одиниць з англійської мови на українську мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблема перекладу фразеологічних одиниць ґрунтовно розглянута у роботах Виноградова В.С. [4], Комісарова В.Н. [8]. Такі науковці, як Шанський Н.М. [15, 16], Кунін А.В. [10,11], Сміт Л.П. [12], Амосова Н.Н. [1, 2] широко досліджували питання класифікації фразеологізмів. Проблемою визначення поняття фразеологічних одиниць займалися Баллі Ш. [4], Кунін А.В. [9], Телія В.Н. [14], Арнольд І.В. [3]. Не дивлячись на те, що фразеологія широко вивчалась на матеріалі як англійської, так і української мов, способам перекладу фразеологічних одиниць не приділялось належної уваги. Без розв'язання даної проблеми неможливим є забезпечення якісного перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи способи перекладу фразеологічних одиниць, зауважимо, що більшість авторів, серед яких Ш. Баллі, В.В. Виноградов, Б. О. Ларін, М. М. Шанський, використовують лінгвістичні класифікації, побудовані в основному на критерії нерозкладності фразеологізму, злитості його компонентів, залежно від чого визначається місце фразеологічних одиниць в одному з наступних розділів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні вирази.

Так, першим способом перекладу фразеологічних одиниць є переклад англomовного матеріалу за допомогою фразеологічних еквівалентів. Під фразеологічним еквівалентом розуміють такі фразеологізми, "які мають однаковий денотативний зміст, сигніфікативне значення, однакову стилістичну характеристику, схожі за лексичним наповненням і граматичною побудовою" [13, с. 28].

Як правило, між співвідносними фразеологічними одиницями не повинно бути розходжень відносно змісту, метафоричності та емоційно–експресивного фарбування. Вони повинні мати приблизно однаковий компонентний склад, володіти однаковими лексико–граматичними показниками. Зауважимо, що є декілька типів фразеологічних еквівалентів: повний, неповний, відносний та індивідуальний.

До групи фразеологічних одиниць, що перекладаються за допомогою еквівалентів відносяться насамперед так звані інтернаціональні вислови, тобто фразеологічні одиниці, що існують у більшості європейських мов і пов'язані спільністю походження з одного джерела. Зазвичай ці вирази носять біблійно–міфологічний чи літературний характер.

Джерелами подібних фразеологічних еквівалентів є:

1. антична міфологія (Achille's heel – Ахіллесова п'ята, слабка, легко вразливе місце);
2. історичні події (meet one 's Waterloo – бути розгромленим, понести остаточної);
3. літературні твори (Лампа Аладдіна – Aladdin's lamp – чарівна лампа Аладдіна);
4. подібні ситуації (rob Peter to pay Paul – підтримувати одного на шкоду іншому).

Іншим різновидом перекладу фразеологічних одиниць є переклад за допомогою неповного (часткового) еквіваленту. Неповним (частковим) фразеологічним еквівалентом називають таку одиницю мови на яку перекладаємо, що є еквівалентом, повної й абсолютної, співвідносної багатозначної одиниці в мові першотворі, але не у всіх її значеннях. При цьому зміст обох фразеологічних одиниць є тотожним, але форма частково схожа.

Що стосується відносного фразеологічного еквіваленту або фразеологічного аналогу – це такі міжмовні фразеологічні відповідники, які є однаковими за змістом, стилістичною характеристикою, але відрізняються лексичним наповненням і граматичною структурою [6, с. 74]. Доцільно зауважити, що при використанні відносного фразеологічного еквіваленту потрібно спочатку визначити значення фразеологічних одиниць у мові першотвору, а потім віднайти у мові друготвору тотожне за змістом, але відмінне за формою висловлення.

До фразеологічного можна умовно віднести й переклад за допомогою індивідуальних еквівалентів. Не знаходячи у мові друготвору повної відповідності, ми змушені вдаватися до словотворчості, оформляючи в дусі перекладної одиниці новий, свій фразеологізм, що максимально відповідає «природньому».

У сучасній англійській мові існує безліч фразеологізмів, основна функція яких – посилювати естетичний аспект мови. Багато фразеологічних одиниць відбулися у зв'язку зі звичаями, реаліями, історичними фактами, але більша частина англійського фразеологічного фонду так чи інакше виникла завдяки художньо–літературним творам.

Також значно частіше доводиться використовувати українські фразеологізми, аналогічні за змістом англійським, проте засновані на іншому образі, як, наприклад: make hay while sun shines – куй залізо, поки гаряче; to get out of bed on the wrong side – встати не з тієї ноги; out of the frying pan into fire – з вогню та в полум'я і т. д. Такі українські фразеологізми називаємо фразеологічними аналогами англійським висловам, оскільки вони по змісту співпадають в двох мовах. Увагу звернемо на те, що використання відповідного аналога забезпечує настільки ж адекватний переклад англійського фразеологізму, як і у випадку існування фразеологічного еквівалента. Поряд з цим, відзначимо, що значно частіше використовуємо український фразеологізм, аналогічний по змісту англійському, але, який базується на іншому об'єкті, як,

наприклад: every family has a black sheep – у бочці з медом – ложка дьогтю; a friend in deed is a friend indeed – у горі та в лиху годину пізнаєш вірну людину; he laughs best who laughs last – почав сміхом, а закінчив слізьми; seeing is believing – краще раз побачити, ніж сто разів почути; it is the first step that costs – початок завжди найдорожчий.

Використання відповідного аналогу забезпечує такий же адекватний переклад англійського фразеологізму, як і у випадку існування фразеологічного еквівалента.

Нерідко трапляються англійські фразеологічні одиниці, яким відповідає не один, а кілька українських фразеологізмів з аналогічним значенням. Наприклад, англійському вислову not for love or money аналогічні українські фразеологізми: ні за які гроші, ні за що на світі, які відрізняються ступенем експресивності. У цьому випадку перекладач вибирає один з аналогів, враховуючи особливості контексту.

При аналізі відібраних з фразеологічного словника фразеологічних еквівалентів, до складу яких входять власні імена, виявилось, що аналоги в українській мові існують для наступних фразеологічних одиниць: I 'm all right, Jack! – було б мені добре; Jack of all trades – майстер на всі руки; the land of Nod – країна сновидінь

З прикладів бачимо, що за наявності українського аналога власні назви в складі англійських фразеологічних одиниць не мають прямих відповідників і не передаються.

Для збереження образності оригіналу при перекладі фразеологізму, який немає ні аналогу, ні еквіваленту в рідній мові, використовуємо дослівну передачу образу в іноземній фразеології. Такий спосіб використовуємо тоді, якщо в результаті калькування отримаємо вираз, образність якого легко сприймається українським читачем і не створює враження непридатності загальноприйнятим нормам української мови. Зазначимо, що дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, бо він не використовує готові фразеологічні одиниці, які є у мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот, чужий рідній мові, хоча і зрозумілий (наприклад, one swallow does not make a summer – одна ластівка не робить літа).

Передумовою для калькування є достатня вмотивованість значення фразеологічної одиниці значеннями її компонентів. Тобто калькування можливе лише тоді, коли дослівний переклад може довести до читача зміст усього фразеологізму, а не значення його частин складових. Такий переклад використовується, по-перше, у відношенні образних фразеологічних одиниць, головним чином фразеологічних едностей, що зберегли метафоричність; калькувати можна, по-друге, ряд прислів'їв, у першу чергу таких, які не мають підтексту. Цим прийомом можна також передати і деякі стійкі порівняння, але тільки переконавшись, що носій мови друготвору сприйме їх правильно. Як приклад наведемо фразеологічні одиниці, компонентом яких є власні назви і для передачі яких використовується калькування: Rome was not built in one day – Рим будувався не один день; the curse of Scotland – прокляття Шотландії, дев'ятка бубон; the Admirable Crichton – незрівнянний Крайтон, вчений, освічена людина; the Little Corporal – маленький капрал; according to Cocker – як за Кокером, правильно, точно, за всіма правилами; all shall be well, Jack shall have Jill – все буде добре, і Джилл дістанеться Джеку; Brown, Jones and Robinson – Браун, Джонс і Робінсон, прості, пересічні англійці.

Якщо англійські фразеологізми не мають в рідній мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад може призвести до непорозуміння, в такому випадку потрібно використовувати описовий переклад – з поясненням змісту фразеологічної одиниці за допомогою вільного сполучення слів (наприклад, one man's meat is another man's poison – про смаки не сперечаються).

Описовий переклад фразеологічних одиниць зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення, як це часто буває з одиницями, що не мають еквівалентів у мові, на яку перекладаємо. Це можуть бути пояснення, порівняння, описи, тлумачення – всі засоби, що передають у максимально ясній і короткій формі зміст фразеологічної одиниці.

Так, фразеологізм to cut somebody off with a shilling більш експресивний, ніж просте позбавити спадщини, тому описовий переклад завжди пов'язаний з певною втратою. Ту ж тенденцію можна відзначити і при описовому перекладі фразеологізмів з власними назвами: not to know somebody from Adam – не мати ні найменшого уявлення про будь-кого, не знати когонебудь в обличчя; the Augustan Age – золотий вік літератури і мистецтва; the Arab of the gutter – вуличний хлопчисько, дитя вулиці, безпритульний; it bangs Banagher – це перевершує все, це

неймовірно; Billy Bunter – ненажерливий, товстий, незграбний підліток; to fight like Kilkenny cats – боротися до взаємного знищення, боротися не на життя, а на смерть; put on the Ritz – шикарно одягатися.

На основі вище зазначених прикладів можна зробити висновок, що при описовому перекладі фразеологічних одиниць власні назви, що входять до їх складу, на українську мову не передаються.

Таким чином, якщо український переклад передає значення англійського фразеологізму не повністю або має інший колорит, дається калькований переклад, а потім описовий і український аналог. Комбінований переклад є найбільш поширеним при перекладі фразеологічних одиниць з компонентом власних назв (наприклад, when Greek meets Greek, then comes the rug of war – «коли зустрічаються гідні один одного суперники, бою не минути», найшла коса на камінь; patient as Job – терплячий як Іов, володіє ангельським терпінням; Johnny on the spot – людина, що завжди готова діяти. завжди на місці, людина, на яку можна покластися; паличка-виручалочка).

Як бачимо із вище дослідженого, відтворення фразеологізмів першотвору в перекладі здійснюється різними способами, виходячи із тієї ролі, яку вони відіграють, та враховуючи контекст, а також ідіому в кожному конкретному випадку. Тому, добре знаючи переваги і недоліки кожного з можливих способів перекладу, ми в кожному конкретному випадку вибираємо той, який найкраще відповідає умовам контексту. Поряд з цим, велика кількість фразеологізмів містить в собі власні назви, власні імена, вони є зрозумілими лише англійцям і потребують додаткового пояснення перекладача.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Дослідження показало, що однією з помилок перекладу фразеологічних одиниць є сприйняття фразеологізму у мові першотвору як вільного словосполучення із самостійним, прямим значенням слів-компонентів, що входять до його складу. Щодо аспекту перекладу фразеологічних одиниць англійської мови на українську, зауважимо, що, попри досить велику кількість відповідних лексикографічних джерел, ми досі маємо недостатню базу перекладацьких відповідників компаративної фразеології української та англійської мов, що ускладнює роботу викладачів іноземної мови та перекладачів. Перспективним видається подальше складання словників-довідників, методичних розробок та навчальних посібників із фразеології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева М. Н., Афонова Л. Э., Волкова Ж. А. и др. Теория маркированности на разных уровнях языка: межвузовский сборник научных трудов. – М., 1985. – 150 с.
2. Алёхина А.И. Идиоматика современного английского языка. – Минск: Высшая школа, 1982. – 279 с.
3. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. — М.: Дрофа, 1999. — 288с.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Лексикология и лексикография: Избр. тр. – М., 1977 – С. 140–161.
5. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. – М.: Просвещение, 1990. – 160с.
6. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 120 с.
7. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Л., 1983, – 172 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 448 с.
9. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании // Серия "Лингвистические наследия XX века". – 2–е изд. – М., 2004 – 104 с.
10. Нікітченко О. В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць англійською мовою в поемах Т. Г. Шевченка „Сон” і „Кавказ” // Культура народів Причорномор'я. Міжкультурна комунікація і комунікативна лінгвістика. – 2004. – №49. – С. 103 – 105.
11. Пастушенко Л.П. Английские фразеологические единицы в составе фразеологического поля. Дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1982. – 289 с.
12. Телия В.Н. Фразеология в контексте культуры. Научное издание / Отв. Ред. – М.: "Языки Русской культуры", 1999. – 115 с.
13. Шадрин Н.Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная лингвистика. – Саратов, 1991. – 237 с.
14. Шляхова В. В. Навчання перекладу фразеологізмів // Актуальні проблеми менталінгвістики. — Черкаси, 2001. — Ч.1. — С. 194–197.
15. Чанышева З.З. Этнокультурные основания лексической семантики: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ – Башкирский государственный университет. – Уфа, 2006. – 44 с.

16. Collins V. N. A book of English idioms. – Л.: Учпедгиз, 1950. – С. 115 – 121.

17. Англо-український фразеологічний словник / Укл. К. Т. Баранців. – К.: Радянська школа, 1969. – 1052 с.

О. Блашків, Л.Ковальчук. *Способы перевода фразеологических единиц с английского на украинский.*

В статье исследованы основные способы перевода фразеологических единиц с английского языка на украинский язык; обнаружено, что воспроизведение фразеологизмов подлинника в переводе осуществляется различными способами, исходя из той роли, которую они играют, и учитывая контекст, а также идиому в каждом конкретном случае; большое количество фразеологизмов включает в себя имена и имена. Выбор адекватных путей перевода обуславливается происхождением, функционированием и структурным строением фразеологических единиц, рассматриваются в неразрывном единстве с их стилистическими особенностями. Доказано, что одной из ошибок перевода фразеологических единиц является восприятие фразеологизма в языке подлинника как свободного словосочетания с самостоятельным, прямым значением слов-компонентов, входящих в его состав. Несмотря на достаточно большое количество соответствующих лексикографических источников прослеживается недостаточная база переводческих соответствий компаративной фразеологии украинского и английского языков, что затрудняет работу преподавателей иностранного языка и переводчиков. Перспективным представляется дальнейшее составление словарей-справочников, методических разработок и учебных пособий по фразеологии.

Ключевые слова: *способы перевода, проблема перевода, фразеологизмы, фразеологические единицы, фразеологический эквивалент, фразеологический аналог.*

O.Blashkiv, L.Kovalchuk. *Ways of Translation Phraseological Units from English into Ukrainian.*

Basic methods of translation of phraseology units are investigated from English into Ukrainian language in the article; it is found that the reproduction of the original phraseology is carried by various ways, a number of phraseology contains and proper names. Choosing appropriate ways of translation predetermined origin, functioning and structure of structural idioms considered in indissoluble unity with their stylistic features. One of the errors of translation idioms is found - the perception phraseologism in the original language as a free expression of independent, direct meaning component. Despite the fairly large number of relevant lexicographical sources evident lack directory of translation equivalents comparative phraseology Ukrainian and English languages, which complicates the work of foreign language teachers and translators. Promising is further compiling dictionaries, reference books, teaching materials and textbooks phraseology.

Key words: *methods of translation, problem of translation, phraseological units, phraseology equivalent, phraseology analogue.*

Олена Бірюкова
(Вінниця)

УДК 811.111'25:811.1612'25

МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ МОВИ

Висвітлено проблему міжмовної асиметрії як перекладацького феномену (на матеріалі художнього тексту англійською та українською мовами). Автор визначає інтердисциплінарний характер зазначеного феномена, простежує його динаміку в ракурсі позитивних перетворень, єдності, тотожності та відмінності, пов'язаних із декомпресією мовного знаку. Представлені явища декомпресивної асиметрії в англо-українському художньому перекладі проілюстровано прикладами.

Ключові слова: *міжмовна асиметрія, дисиметрія, декомпресія, комплементарні перетворення, перекладацькі трансформації.*